

АНОТАЦІЯ

Аккая К.О. Професійна ідентичність як фактор позитивного функціонування особистості студентів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія (Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню зв'язку між професійною ідентичністю та позитивним функціонуванням студентів, а також виявленню механізмів, що опосередковують цей зв'язок. Метою роботи є визначення структури становлення професійної ідентичності та механізмів її впливу на позитивне функціонування особистості студентів.

В ході роботи над дослідженням було проаналізовано вітчизняну та закордонну наукову літературу для концептуалізації явищ професійної ідентичності, позитивного функціонування особистості та їх зв'язку.

Аналіз наукових джерел показав, що професійна ідентичність може бути визначена як окремий випадок (сфера) загальної ідентичності з позицій декілька підходів, зокрема, класичного, некласичного, постнекласичного, структурно-динамічного та об'єктивістичного. Сучасний класичний підхід, що спирається на статусну теорію Дж. Марсія (1966), репрезентований моделлю стилів ідентичності (Berzonsky, 1989), трифакторною (Crocetti et al., 2008a) та інтегративною моделлю (Luysckx et al., 2006).

Наше дослідження спирається на інтегративну модель, скоректовану для сфери професійної ідентичності (Porfeli et al., 2011), де структура її становлення аналізується за вираженістю шістьох процесів ідентичності: 1) Формування прихильності – твердий професійний вибір та намір йому слідувати; 2) Ідентифікація з прихильністю – впевненість в тому, що зроблений вибір є найкращим та відповідає власним життєвим цілям, планам та особистісним особливостям; 3) Розширене дослідження – активне вивчення альтернативних

професійних шляхів, що супроводжується почуттям невизначеності; 4) Поглиблене дослідження – дослідження особливостей обраного професійного шляху та себе у відношенні до нього; 5) Професійні сумніви – сумніви та стурбованість щодо зробленого професійного вибору та його правильності; 6) Гнучкість прихильності – постійний розгляд альтернативних професій та прийняття того, що власні кар'єрні цілі та інтереси можуть змінюватися в майбутньому. Професійна ідентичність визначається як провідна сфера загальної ідентичності особистості, що формується через свідомо чи несвідомо зроблений професійний вибір та відображає пов'язаний з ним набір цінностей, цілей, переконань і ролей, а також намірів дотримуватися здійснених виборів.

Становлення професійної ідентичності вважається різнобічно взаємопов'язаним з позитивним функціонуванням студентської молоді. Виступаючи чинником та корелятом, професійна ідентичність показує численні зв'язки з показниками благополуччя, адаптації та особистісних ресурсів. Наприклад, як фактор психологічного благополуччя та його компонентів (особистісне зростання, позитивні стосунки, цілі в житті) розглядається стиль побудови ідентичності (Vleioras & Bosma, 2005). Процеси ідентичності в різних сферах, такі як формування прихильності, поглиблене дослідження та переосмислення зобов'язань, є значущими предикторами благополуччя (Karaś & Cieciuch, 2018). Почуття направленості та сенсу життя, задоволеність життям і відсутність дистресу асоціюється з набуттям професійної ідентичності (Skorikov & Vondracek, 2011). Всі ефекти професійної ідентичності можна розглядати через концепцію функцій ідентичності (Serafini & Adams, 2002), що виражаються через цілеспрямованість, осмисленість, самоприйняття, автентичність та суб'єктивний контроль.

Позитивне функціонування особистості зазвичай розглядається в двох вимірах: становий компонент як певний стан благополуччя (задоволеності, щастя, емоційного благополуччя, психічного здоров'я) та процесуальний компонент як позитивні характеристики особистості та її життєдіяльності, що сприяють стану благополуччя (зрілі, позитивні, адаптивні риси характеру та особистісні ресурси).

Згідно з попередніми дослідженнями, суб'єктивне благополуччя, як інтегральний показник стану позитивного функціонування, передбачається такими особистісними характеристиками, як висока самооцінка та саморозуміння, наявність цілей та осмисленості життя, відчуття контролю над собою та власним оточенням тощо.

Беручи до уваги взаємозв'язок між професійною ідентичністю та позитивним функціонуванням, ми висунули припущення, що різні процеси професійної ідентичності підвищують вираженість функцій ідентичності (процесуальний компонент позитивного функціонування) та впливають на суб'єктивне благополуччя (стан позитивного функціонування) через них, а саме що зв'язок між професійною ідентичністю та суб'єктивним благополуччям пояснюється осмисленістю та цілями в житті, самоприйняттям та автентичністю і суб'єктивним контролем.

Емпіричне дослідження проводилося в два етапи. На першому етапі було проведено адаптацію опитувальника для виміру процесів професійної ідентичності VISA-19, застосовуючи конфірматорний факторний аналіз. У дослідженні взяли участь 458 студентів різної статі, віку та фаху. В ході роботи над адаптацією, оригінальний опитувальник було скорочено. Скорочений варіант показав гарні психометричні властивості та вимірювальну інваріантність за статтю.

Завдяки отриманим даним вдалося встановити, що структура професійної ідентичності українських студентів загалом відповідає структурі, знайдений в інших дослідженнях, репрезентуючи шість взаємопов'язаних процесів професійної ідентичності. Позитивна професійна ідентичність характеризується чітким вибором кар'єрного шляху, впевненістю, що він відповідає особистісним особливостям і життєвим планам студента, глибоким вивченням його особливостей, мінімальними сумнівами у власному виборі та можливостях, а також переконаністю у сталості своїх професійних інтересів, цінностей і рішень.

На другому етапі для виявлення наявності та механізмів зв'язку між процесами профіідентичності та позитивним функціонуванням особистості

студентів було залучено медіаторний аналіз. На даному етапі взяли участь 213 студентів 17-24 років різних спеціальностей.

Для перевірки гіпотези дослідження було побудовано та емпірично підтверджено медіаторні моделі, що відображають взаємозв'язок між процесами професійної ідентичності та вираженістю суб'єктивного благополуччя особистості студентів.

Тестування цих моделей дозволило виокремити специфічні ролі процесів профієдентичності в процесуальному компоненті позитивного функціонування особистості. Зокрема, було виявлено, що: високі показники формування прихильності і поглибленого дослідження та низькі показники професійних сумнівів підвищують осмисленість життя; розширене та поглиблене дослідження підвищують пошук сенсу, а тільки розширене дослідження – ще й автентичний самовираз; ідентифікація з прихильністю та зменшення професійних сумнівів підвищують суб'єктивний контроль, а збільшення професійних сумнівів підвищує самовідчуження та залежність від думок оточення.

Було показано, що з-поміж залучених до дослідження показників процесуального компоненту позитивного функціонування лише осмисленість життя та самовідчуження виявилися унікальними предикторами суб'єктивного благополуччя.

Перевірка медіаторних моделей дозволила виявити специфічні механізми, через які процеси професійної ідентичності впливають на суб'єктивне благополуччя студентів, та визначити унікальний внесок кожного з процесів у його вираженість. Було встановлено, що формування прихильності позитивно впливає на суб'єктивне благополуччя опосередковано – через підвищення осмисленості життя. Поглиблене дослідження має подвійний ефект: прямий негативний та опосередкований позитивний, зумовлений зростанням осмисленості життя. Професійні сумніви чинять негативний опосередкований вплив на суб'єктивне благополуччя, сприяючи зниженню осмисленості життя та підвищенню самовідчуження.

Також виявлено, що ідентифікація з прихильністю та розширене дослідження мають власні, більш складні механізми зв'язку із суб'єктивним благополуччям. Ідентифікація з прихильністю сприяє його підвищенню, посилюючи суб'єктивний контроль, що, своєю чергою, збільшує осмисленість життя або знижує рівень самовідчуження. Розширене дослідження може позитивно впливати на суб'єктивне благополуччя двома шляхами: через стимулювання пошуку сенсу, що веде до підвищення осмисленості життя або зниження самовідчуження, а також через зміцнення автентичного життя, що зменшує самовідчуження.

Додатково виявлено, що професійна ідентичність та позитивне функціонування особистості можуть мати свої особливості в залежності від статі, досвіду роботи та спеціальності навчання студентів. Зокрема, зі статтю пов'язані ідентифікація із прихильністю, гнучкість прихильності та задоволеність життя. Студенти, що мали досвід роботи за фахом, не за фахом та ті, що не мали жодного досвіду роботи, різняться між собою за вираженістю розширеного і поглибленого дослідження, професійних сумнівів, гнучкості прихильності, а також показників осмисленості життя. Також вирізняються між собою студенти-психологи та студенти точних наук за ідентифікацією з прихильністю, поглибленим дослідженням та показниками суб'єктивного контролю.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичній розробці та емпіричному підтвердженні моделей взаємозв'язку професійної ідентичності та суб'єктивного благополуччя студентів, виявленні механізмів цього зв'язку через осмисленість життя, самовідчуження, суб'єктивний контроль, пошук сенсу й автентичне життя, а також адаптації опитувальника професійної ідентичності українською мовою. Визначено унікальну роль процесів профіідентичності у позитивному функціонуванні особистості студентів. Встановлено унікальну роль процесів профіідентичності у прояві досліджених позитивних особистісних характеристик та унікальні і найсильніші предиктори суб'єктивного благополуччя.

Практична цінність отриманих результатів полягає в українській адаптації сучасного україномовного опитувальника для діагностики професійної

ідентичності згідно з інтегративною моделлю ідентичності. Поза тим, отримані результати можна використовувати для розробки програм психологічного супроводу, спрямованих на зміцнення їхньої профідентичності та підвищення психологічного благополуччя.

Ключові слова: професійна ідентичність, психологічне благополуччя, психічне здоров'я, суб'єктивне благополуччя, позитивне функціонування особистості, автентичність, самовідчуження, осмисленість життя, суб'єктивний контроль, конфірмаційний факторний аналіз, медіаторний аналіз.